

Понятійно-категоріальний апарат релігійно-філософських вчень Китаю: до проблеми адекватного розуміння

В даній статті розглянуто важливе для методології китаєзнавчих досліджень питання адекватності розуміння ключових категорій релігійно-філософських вчень Китаю

Актуальність даного питання зумовлена браком в європейському китаєзнавстві науково обґрунтованих методологій, спрямованих на розв'язання проблеми адекватного розуміння основоположних ідей, концептуальних положень, ключових категорій тощо й, відповідно, адекватного перекладу таких канонічних джерел релігійно-філософської думки Китаю, як "Дао де цзин", "І-цзин", "Лунь юй" тощо. Постановка проблеми не є випадковою, адже процес формування суспільної свідомості й самосвідомості носіїв традицій далекосхідної культури відбувається протягом тривалого історичного часу під впливом світоглядних принципів *трьох* релігійно-філософських вчень Китаю (даосизму, конфуціянства та китаєзованого буддизму) в умовах їхнього синкретизму, який ми розуміємо як *спільну функцію цих вчень у формуванні особистості східного типу*. Отже, пошук способів наближення до адекватності розуміння понять / категорій, якими оперують ці вчення, має вестися з огляду на синкретизм як головну умову формування світоглядних принципів і, відповідно, суспільної свідомості особистості-носія традицій далекосхідної культури. Враховуючи вище сказане, розкрити істинний смисл згаданих понять / категорій можна, на нашу думку, лише через етимологічний (мовно-культурологічний) аналіз ідеограм-носіїв досліджуваних понять / категорій, оскільки в етимологіях ідеограм-носіїв цих категорій представлені ті чи інші ідеї трьох згаданих вчень.

Відомо, що знайомство зі змістом основоположних принципів китайських релігійно-філософських вчень здійснюється через такі ключові категорії, як дао (道), де (德), ритуал лі (禮), принцип лі (理), духовність цзин (精), гуманність

жень (仁), культура вень (文), принцип хе (和), правильне чжен (正), обов'язок і (義), світогляд жень шен гуань (人生觀), свідомість і ши (意識), самосвідомість цзи цзюе (自覺), істина чжень лі (真理), небо тянь (天), доля мін (命), слово янь (言), мислення сі (思), шлях неба тянь дао (天道), дух / душа всього сущого ці (氣), стан речей інь (陰), стан речей ян (陽), переміни і (易), вісім (八), дев'ять (九), шість (六), абсолют (絕對), триграма (卦), вісім триграм (八卦), порожнеча (空 · 注), прозріння у / цзюе (悟 · 覺), тасмниче ю / ай (優 · 哀) тощо.

Зрозуміло, що розкриття істинного змісту цих понять / категорій вимагає неабиякого знання культури мов з ієрогліфічною писемністю й особливостей мовної картини світу носіїв традицій далекосхідної культури. Про особливості мовної картини світу Китаю як вельми серйозну синологічну проблему йдеться в монографії Тань Аошуань (китайки за походженням) "Проблемы скрытой грамматики" [15]. Наведемо кілька цитат з цієї праці.

«В китайском языке мы сталкиваемся в основном со смысловыми категориями, которые не открыты для наблюдения» [15, с. 20]. «Грамматика в Китае вводится в виде комментариев к текстам, то есть нормативная грамматика как таковая отсутствует» [15, с. 18]. «Грамматисты китайского языка – это стилисты, работающие над рукописями, чья языковая интуиция предполагает знание правил употребления скрытых категорий» [15, с. 19]. «Главной заботой китайских грамматистов остается унификация терминологии» [15, с. 20]. «Китайскую грамматику можно понять только интуитивно, ее не возможно передать словами» [15, с. 21]. «Возможности интерпретации того или иного аспекта знаковой системы [китайского языка] можно оценивать по степени скрытости для наблюдения; во внимание должны приниматься как звуковая сторона знаковой системы, так и графические единицы» [15, с. 22]. «Отсутствие четкого представления о семантических свойствах знаменательных слов приводит к ошибочным оценкам...» [15, с. 24].

Як можна бачити, остання цитата уособлює зміст усіх попередніх, що, до речі, збігається зі змістом поставленої нами проблеми адекватності передачі

європейською синологією змісту ключових категорій релігійно-філософських вчень Китаю.

Як згадувалося вище, ми вважаємо, що "четкое представление о семантических свойствах знаменательных слов [15]" (зокрема, чітке уявлення про семантичні властивості згаданих ключових категорій) можна отримати лише через так званий етимологічний (мовно-культурологічний) аналіз *ідеограм-носіїв* цих категорій. Метою цього аналізу є виявлення первісних (джерельних) смислових значень *ідеограм-носіїв*, мотивованих їхніми ідеями. Важливим моментом цього питання є те, що зміст ідей, які передаються ідеограмами, подається етимологічними китайськими та японськими словниками, енциклопедіями тощо. На сьогодні найавторитетнішими з них є: Шуовень цзе цзи (說文解字注) ("Коментовані тлумачення ієрогліфів") [14], створення якого відносять до 1 ст. н.е.; Великий словник ієрогліфів (漢語大字典) [1]; Новий великий словник ієрогліфів (新大字典) [16].

Зміст будь-якої категорії релігійно-філософських вчень Китаю, на нашу думку, має корелювати зі змістом ідеї, яка передається ідеограмою-носієм даної категорії. Наприклад, зміст ідеї ідеограми 仁 (жень): "людина (亻), яка наслідує Небо і Землю (二) як абсолютні зразки буття" [16], корелює зі змістом конфуціянської категорії "гуманність", що позначається даною ідеограмою. Зрозуміло, досліднику – не носію традицій китайської культури непросто досягти адекватного розуміння змісту досліджуваного, застосовуючи лише традиційні китайсько / японсько-іншомовні словники, оскільки через них неможливо визначити, наскільки обране дослідником словникове значення аналізованої ідеограми є близьким до адекватного (істинного).

Водночас не можна не погодитися з тим, що для не носія китайської культури єдино правильним способом наблизитися до адекватного розуміння категоріально-понятійного апарату взагалі і будь-якого слова, кодованого ідеограмою ієрогліфічного тексту, зокрема є етимологічний аналіз цієї ідеограми. Пошук істинного саме в цей спосіб є складним процесом, адже розуміння власне текстів тлумачень ідеограм є проблематичним, оскільки вимагає досконалого знання структурних особливостей семантико-графічної

системи ієрогліфічної писемності, графічних елементів цієї системи, через які відбувається тлумачення ідеограм в етимологічних словниках. При цьому зазначимо, що подання графічних елементів ідеограм в цих словниках здійснюється в термінах даоського категоріально-понятійного апарату. Отже, якщо дослідник не володіє культурою ієрогліфічного письма, ідеограми тексту сприймаються ним як лексичні одиниці, смислові значення яких визначаються на його (дослідника) власний розсуд. У такому разі питання про аргументацію адекватності / неадекватності розуміння досліджуваних понять / категорій навіть не ставиться, а якщо й ставиться, то розв'язати таке питання, не спираючись на науково обґрунтовані аргументи, неможливо.

Зазначимо, що ідеограми ієрогліфічного тексту не можна прирівнювати до слів мов абеткових писемностей. Китайський ієрогліф – це символ, що уособлює певні елементи національної традиційної культури. Речення ієрогліфічного тексту представлено не лексемами-членами речення або частинами мови, а кодами, тобто ієрогліфічними символами-носіями елементів традиційної китайської культури. Мовний потік носія даної культури складається саме з цих символів в їхньому звуковому (фонетичному) або графічному планах вираження. Отже, згаданий мовний потік являє собою потік свідомості, основу якого складають світоглядні принципи, котрі, як зазначено вище, формуються і актуалізуються в умовах синкретизму трьох релігійно-філософських вчень. Спільною ідейною базою розвитку цих вчень є даоське вчення, в основу методології якого покладено ідею інь-ян космічних ритмо-циклів як головного принципу життєдіяльності всього суцього. Моделлю цих ритмо-циклів в даосизмі є загальновідоме коло *тайцзи*, яке ми називаємо *даоським колом* (рис.1). Саме семантику графічної структури цього кола покладено нами в основу семантико-графічної структури ідеограм китайської ієрогліфічної писемності [5, 10, 11, 12].

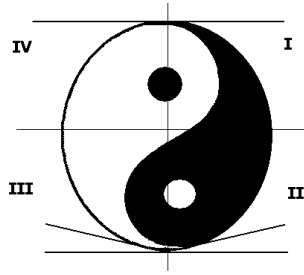

Рис. 1

Оскільки основоположні принципи даоського вчення, зокрема його ідея набуття людиною дао (як *шляху* нескінченного самовдосконалення), постають головним чинником синкретизму релігійно-філософських вчень Китаю, даоські, конфуціянські та буддистські ідеї так чи інакше представлені в етимологіях ідеограм-носіїв категорій цих вчень.

Для підтвердження правильності наших думок, висловлених у зазначених вище тезах, положеннях тощо, наведемо кілька прикладів перекладу текстів конфуціянського канону "Лунь юй".

子曰。不知命。無以為君子也。

不知禮。無以立也。

不知言。無以知人也。 (Глава 20, текст № 3)

Розглянемо один із традиційних перекладів даного тексту:

— Не знаючи *волі Неба* (命), не станеш благородною людиною.

— Не знаючи *Правил* (禮), не зможеш міцно стояти на ногах (立).

— Не розуміючи суті *слова* (言), не зможеш розібратись в людях.

Ключові ідеограми тексту: 命, 禮, 立, 言. Зупинимося на першій – 命.

На нашу думку, некоректність подання смислу цієї ідеограми ("воля Неба", "мандат Неба" тощо) першими пересічними перекладачами й подальше його тиражування авторитетними дослідниками стало на заваді адекватному перекладу відповідних текстів, більше того, ця некоректність постала "авторитетним" аргументом надмірної релігієзації (через "волю Неба") конфуціянського вчення.

Звернімося до етимології ідеограми 𠄎 й, відповідно, ідеї, що нею передається: "речі (口) і люди (亻) під тріадою (△)" [1, 14, 16]. Ключовим елементом є символ тріади (△). Три графічних елементи, об'єднані формою трикутника, символізують єднання та гармонію речей [1, 14, 16]. Є етимологічним синонімом ідеограми 三 ("дао-шлях Неба, Землі, Людей/речей") [14, с. 222]. Отже, ідеограма △, як і ідеограма 三, передає ідею гармонійного єднання Неба, Землі, Людей / речей. Наведемо кілька прикладів етимологій ідеограм-носіїв елемента △.

今 — "актуалізація нових речей (丿), породжених гармонією єднання попередніх (△)" [14, с. 223; 16, с. 79].

合 — "тріада (△), що утворює гармонію речей (口)" [14, с. 222; 16, с. 349].

𠄎 — "зібрання (△) канонічних джерел філософської думки (𠄎)" [14, с. 223; 16, с. 24].

令 — "об'єднувати й організовувати (△) підданих (亻)" [14, с. 430; 16, с. 85].

Отже, ідеограми △, 三 символізують такі тріади:

- Небо – Земля – Люди / речі;
- три начала: небесне, земне, людське;
- дух Неба – дух Землі як джерело породження всього суцього;
- сонце – місяць – зорі;
- три зірки (божества): щастя, службового положення, довголіття;
- Лао-цзи – Кун-цзи – Будда;
- правитель – батько – вчитель;
- три засновники перших династій: Юй, Тан, Вень-ван;
- три міфічних імператори: а) Неба – Землі – благополуччя; б) Фу-сі – Шень-нун – Хуан-ди; в) Фу-сі – Шень-нун – Нюй-ва; г) Суй-жень – Фу-сі – Шень-нун);
- троє досконало мудрих: а) Фу-сі, Вень-ван, Кун-цзи; б) Яо – Шунь – Юй; в) Юй – Чжоу-гун – Кун-цзи; г) Вень-ван – У-ван – Чжоу-гун);

- єдність: часу – місця – дії;
- три життя: минуле, сучасне, майбутнє (будд.);
- три таємниці: тіло – уста – розум Будди;
- три пари протилежностей: інь – ян, м'яке – тверде; гуманність (仁) – обов'язок (義);
- три метали: золото – срібло – мідь тощо [Большой китайско-русский словарь / под ред. И. М. Ошанина. М., 1983, Т. 2, с. 26-37].

Зауважимо, що всі названі та не названі тріади для носіїв традицій далекосхідної культури постають ознаками, чинниками гармонізації всього суцього, зміст яких може бути розкритий лише в контексті синкретизму релігійно-філософських вчень Китаю. Відтак перший рядок вищенаведеного тексту мав би звучати так: "Без знання чинників гармонізації всього суцього (△) не станеш високо шанованою людиною (君)", замість: "Не знаючи волі Неба (命), не станеш благородною людиною". Як можна бачити, різниця в перекладах принципова, оскільки за знанням вище названих ознак, прикмет, чинників гармонізації всього суцього стоять вельми важливі елементи традиційної культури Китаю. Неволодіння цими знаннями не робить честі людині, що прагне піднятися до рівня цзюнь-цзи (君子), досконало мудрої людини, якій можна довірити керування іншими (君) [1, 14, 16].

Як можна бачити з вищенаведеного, морально-етична та соціокультурна сутність тріади (△) служить цзюнь-цзи вищим зразком, який постає ідейно-енергетичним джерелом його знань і мудрості. Все це разом піднімає його на рівень гуманної людини *жень* (仁), яка не лише орієнтується в своїй життєдіяльності на тріади (△) як вищі зразки, а й сама стає взірцем для інших, здатна об'єднувати (△) їх навколо себе (конф.).

Література

1. *Лань Янь* та інші. Ханьюй да цидзянь (漢語大字典) ("Великий словник ієрогліфів"): у 6 т. – Ченду (Китай): Бянь цзи вей юань хуай, 1989.

2. *Резаненко В.Ф.* Формально-змістові взаємозв'язки елементів сучасної ієрогліфічної писемності. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. / Київський університет ім. Т.Г. Шевченка — К., 1996. — 36 с.
3. *Резаненко В.Ф.* До проблеми семантики ключових понять у дослідженнях релігійно-філософських вчень Далекого Сходу // Вісник Львівського ун-ту, Вип..36, Львів, 2005.- С. 90 – 95.
4. *Резаненко В. Ф.* Буддистський категоріально-понятійний апарат в китайсько-японській релігійно-філософській традиції // Вісник Харківської державної академії дизайну та мистецтв. – Харків, 2005.
5. *Резаненко В.Ф.* До проблеми інтерпретації деяких ключових понять Китайсько-японської філософсько-релігійної традиції // Наукові записки Національного ун-ту „Києво-Могилянська академія”, Т. 18, ч. 1, Київ, 2000. - С. 71 – 73.
6. *Резаненко В.Ф.* Семантическая структура иероглифической письменности. - К.: КГУ, 1985. – 132 с.
7. *Резаненко В.Ф.* Элементы семантико-графической системы иероглифической письменности. - К.: КГУ, 1988.
8. *Резаненко В.Ф.* Семантические элементы знаков иероглифической письменности. - К.: КГУ, 1989. – 355 с.
10. *Резаненко В.Ф.* До проблеми семантико-графічної структури ієрогліфічних символів п'яти стихій китайської космогонії (“усін”) // Матеріали першого українського симпозиуму з мовознавства і літератур країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. - К.: НаУКМА, 1999.- С. 27 – 31.
11. *Резаненко В.Ф.* НаУКМА Центр сходознавства. Веб-сторінка Центру сходознавства. Китай та Японія: філософія, культура, мова
[//www.ukma.kiev.ua/ua/nauka/struk/index.php](http://www.ukma.kiev.ua/ua/nauka/struk/index.php)
12. *Резаненко В.Ф.* До проблеми семантики циклічних знаків даоського кола // Матеріали першої Всеукраїнської науково-практичної сходознавчої конференції. – К.: НаУКМА, 1998. – С. 93 – 97.

13. *Резаненко В. Ф.* Буддистський категоріально-понятійний апарат в китайсько-японській релігійно-філософській традиції // Вісник Харківської державної академії дизайну та мистецтв. – Харків, 2005.
14. *Сюй Шень.* Шуовень цзецзи (說文解字注) ("Коментовані тлумачення ієрогліфів"). – Шанхай: Шанхай фасінсофасін, 1986. – 867 с.
15. *Тань Аошуань.* Проблемы скрытой грамматики: Синтаксис, семантика и прагматика языка изолирующего строя. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 896 с.
16. *Уеда Маннен.* Сін дай дзітен (新大字典) ("Новий великий словник ієрогліфів"). – Токіо: Коданся, 1993. – 2776 с.